

De Stille Vriend

GERARD REVE - DE STILLE VRIEND - origineel kladschrift/netschrift op 248 enkelzijdig beschreven bladen - 1981/83 - prijs op aanvraag/in overleg

82 bladen netschrift + 186 bladen kladschrift, voorlopig en/of afgekeurd netschrift, aantekeningen, uitgeschreven in inkt op de gebruikelijke qua formaat afwijkende (want net geen A4) vellen blanco schrijfpapier, in origineel kartonnen dossiermap uit het archief van Gerard Reve.

In Oktober 1984 verscheen Gerard Reves korte roman De Stille Vriend; een compact, in briljante stijl geschreven werk, waarin drie verhaallijnen op bijzondere wijze door elkaar lopen. Hieronder vindt u een beschrijving van alle te onderscheiden (voor een deel niet gepubliceerde) onderdelen van het omvangrijke manuscript van het werk, in volgorde van - overduidelijk zeer moeizaam! - ontstaan.

[1]. DE STILLE VRIEND, EERSTE KLAD - Galle Fort, Sri Lanka, 30 December 1981

3 bladen met daarop de aanzet tot een zeer vroege versie van het eerste hoofdstuk, met een lange indringende introductie, die als volgt aanvangt:

Langs deze mij onsympathieke weg verzoek ik de lezer mijn belofte te aanvaarden, dat ik alles zo eerlijk en waarachtig mogelijk op zal schrijven, precies zoals het gebeurd is [...].

Deze kladversie, opvallend genoeg in de Ik-vorm gesteld, gaat over in een tekst die - hoewel lang niet altijd letterlijk - de gedeeltelijke inhoud weergeeft van hetgeen zich in de eerste twee hoofdstukken van de roman afspeelt. Deze tekst wordt halverwege het derde blad abrupt afgebroken.

Deze vroege aanzet (het boek verscheen in 1984) vertoont al de titel De Stille Vriend.

Andere titels die Reve in gedachten had waren: De Vermiste Jongen, Weerzien In De Tram, Fraai Herfstweder, Geen Jongen Meer, Der Dagen Zat, Helaas Geen Geld, Een Mens Zijn Lust, Fraaie Herfsttinten, Laatste Lente, Op Zoek Naar Hem en **DES AVONDS LAAT**.

NB: Vervaardigd te Galle, Sri Lanka, waar Gerard Reve op dat moment voor korte tijd verbleef. Op de achterzijde van een der bladen geeft de auteur, in de vorm van een aanzet tot een brief aan de dichteres M. Vasalis, enkele van zijn bevindingen weer.

[2]. DE STILLE VRIEND [kladschrift Hoofdstuk 1 en 2, vroege versie] - La Grâce/Sea View/Schiedam, 27 Januari t/m 18 Mei 1982

25 (+1) bladen kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een verder uitgewerkte, al gedeeltelijk herkenbare versie van de tekst zoals afgedrukt in de eerste twee hoofdstukken van de roman. De introductie werd uitgebreid:

Welnu: in dit verhaal verzin ik niets. In mijn leven is nog nooit iets gebeurd, en in deze geschiedenis, die ik zelf heb medegemaakt, gebeurt dan ook niets, absoluut niets - ik zeg liever van te voren waar het op staat. Spanning genoeg, en men denkt telkens: zo dadelijk gaat er iets gebeuren, maar mis, hoor: geen enkel werkelijk voorval vindt plaats, zal ik maar zeggen.

Deze versie bevat een zeer grote hoeveelheid extra tekst, zoals een lange, hilarische passage waarin de hoofdpersoon zijn herinneringen beschrijft aan het oude RAI-gebouw te Amsterdam (zie [3]).

De bladen 11 tot en met 24 bevatten een fraaie, min of meer op zichzelf staande tekst die NIET werd gepubliceerd: deze tekst vormt de basis voor de exclusieve publicatie in DES AVONDS LAAT (zie [5]).

Bijgevoegd is een gekalligrafeerd titelblad, met op de achterzijde een zogenaamde kapstok, opvallend afwijkend van aard.

NB: De achterzijden van meerdere bladen bevatten soms zeer uitgebreide, maar niet altijd relevante teksten, zoals een aanzet tot een brief aan H.M. de Koningin, 15 Juli 1981, inzake naamsverandering.

[3]. DE STILLE VRIEND [voorlopig netschrift Hoofdstuk 1, tweede versie] - La Grâce, 10 Maart 1982

3 (+2) bladen, genummerd 4 t/m 6, behorende bij een zeer vroege, verder niet overgeleverde versie, met daarop een bijgeschaafde versie van het in [2] benoemde fragment over het RAI-gebouw.

Ik herinnerde me het gebouw slechts van de massabijeenkomsten, die de Communistische Partij Nederland er vóór de oorlog belegde en die meetings werden genoemd. Een omroeper kondigde sukselevelijk de achtduizendste, negenduizendste en tienduizendste bezoeker aan, terwijl er in werkelijkheid zelden meer dan twee en een half duizend personen bijeen waren. Omdat het programma, behalve politieke redevoeringen, ook blaasmuziek en didakties proletaries megafoon toneel omvatte, eiste de Gemeente Amsterdam op de toegangsprijs terecht vermakelijkheidsbelasting, en verdacht zij, onvoldoende op de hoogte van het megalomane karakter van de kommunistiese leugenpropaganda, de leiding van fraude bij de verkoop van de toegangskaartjes.

Bijgevoegd: 2 bladen genummerd 5, elk afgebroken in de eerste alinea, elk met een variant op een der bovenstaande bezoekersaantallen (over nauwkeurigheid gesproken!).

[4]. DE STILLE VRIEND [voorlopig netschrift Hoofdstuk 1 en 2, eerste versie] - niet gedateerd [La Grâce, Maart/Mei 1982]

17 bladen met daarop een in voorlopig netschrift uitgewerkte versie van [2], in eerste instantie nog in de ik-vorm, zonder de introductie en zonder het RAI fragment [3].

Hoewel goed herkenbaar, is deze tekst op tal van plaatsen nog zeer afwijkend.

Pagina 17 is halverwege afgeknipt, een nieuw stuk papier werd aangeplakt en vervolgens voorzien van een nieuwe afsluitende korte alinea ter vervanging van de afgekoppelde bladen, 12 in getal.

Deze handeling werd in Augustus 1983 verricht (zie [11], door het knip- en plak werk sneuvelde de datering, maar vermoedelijk werd dit netschrift vervaardigd in de maanden Maart tot en met Mei 1982.

Wij meldden het feit dat dit voorlopig netschrift aanvankelijk in de eerste persoon enkelvoud was gesteld; geruime tijd later verving Reve de woorden ik/mij/mijn door hij/hem/zijn of gebruikte de naam van de hoofdpersoon.

[5]. DE STILLE VRIEND [voorlopig netschrift Hoofdstuk 1 en 2, eerste versie] - niet gedateerd [La Grâce, Maart/Mei 1982]

12 bladen netschrift, genummerd 18 t/m 29, door de auteur gescheiden van [4], waarbij de oorspronkelijke ik-vorm in stand werd gehouden.

Het grootste deel van dit geschrift omvat de in [2] benoemde ongepubliceerde tekst, maar helaas werd dit netschrift afgebroken op het punt waar het kladschrift pagina 20 (van 29) bereikt.

Door het abrupte einde sneuvelde de datering, maar vermoedelijk werd dit netschrift vervaardigd in de maanden Maart tot en met Mei 1982.

Deze lange fraaie tekst begint met herinneringen aan een aantal "zwarte" treinreizen naar Parijs en de avonturen aldaar met een jongeman genaamd Frédérique D. De tekst bleef jarenlang ONGEPUBLICEERD maar werd onder de titel DES AVONDS LAAT integraal afgedrukt in de gelijknamige catalogus.

Enkele fragmenten, ter illustratie van de hoge kwaliteit van deze werkelijk prachtige tekst, die in de catalogus 12 pagina's in beslag zou nemen:

[...] Naar ik meen waren er toen - ik heb ze ooit op papier gezet, en in volgorde van belang getabuleerd, want een mens kan niet alles bewaren - negen methoden die, afwisselend of in gelijktijdige combinatie toegepast, het mogelijk maakten zonder geldig plaatsbewijs lange afstanden met de ijzeren spoorweg af te leggen. Sommige van die methoden zijn nu nog steeds in zwang, sommige inmiddels obsoleet geworden, en er zullen nieuwe bij gekomen zijn, die ik niet ken [...].

Is de nacht beter dan de dag? Ja en neen: beide hebben voor- en nadelen. Van vele mensen dalen des nachts hunne activiteit en waakzaamheid, maar niet van alle mensen, dus ook niet van elke kondukteur of controleur. En dat, terwijl het gedempte kunstlicht het zicht beperkt tot het gebied van de wagon waarin men zich bevindt.

Waarheen men ook kijkt, men denkt aan niets anders dan aan het voorkomen van een even smadelijke als katastrofale ontdekking. Men mag zijn gedachten nimmer verliezen in de omringende zichtbare werkelijkheid, die zich echter op demonies vertekende wijze met dubbele zeggingskracht poogt op te dringen.

Het landschap bij nacht is een eindeloos afgerolde, langwerpige prent van de vergeefsheid van het menselijk bestaan. Al die perrons van vooral de kleine stations, de verlaten stations-

pleintjes en 'hoofdstraten', het laboratorium-licht, de rose rechthoeken van lampschijnsel achter gordijntjes van huisjes waarvan de eigenaars en bewoners jaren lang krom hebben gelegen om ze te kunnen kopen, vol hoop voor hun opgroeiende kinderen die het op school niet klaren, op hun werk niet klaren, onder toezicht staan maar in de greep van de kleine misdaad blijven, terwijl die ouders zelf, ondanks hun oppassend leven, vroegtijdig 'lichte suiker' en vaatstoornissen hebben ontwikkeld!

En, altijd, de onvermijdelijke gedachte, neen, zekerheid, dat in bijna elk van die stadjes en gehuchtjes, op één armoedig zolderkamertje, net zulk een jongetje woonde als ik, dat met mij mede zoude willen gaan, voor goed... Maar die, indien hij, door een bevel in een droomgezicht gedreven, naar het station zoude komen, zulks te vergeefs zoude doen, want de trein zoude in dat gat niet eens stoppen, doch, zonder vaart te minderen, met honend gefluit onder de stationskap door stormen [...]. Ik kwam altijd veilig op mijn bestemming aan, in de grote stad P. Wat het vermijden van de laatste controle betrof bestonden er verschillende methoden, alle bruikbaar, maar opnieuw: geen enkele waterdicht.

Het gedeelte van [2] dat niet in netschrift werd uitgewerkt (nog steeds goed voor nog zo'n 8 pagina's in druk) bleef geheel ongepubliceerd.

[6]. SLOT VAN DE STILLE VRIEND [kladschrift] - Sea View, 15 April 1983

2 bladen met daarop een korte tekst die los verband houdt met de verhaallijn van het negende (op dat moment beoogd laatste) hoofdstuk en vervolgens overgaat in een tekst die handelt over een personage uit het een jaar eerder vervaardigde fragment ([2] en [4]), dat enkele maanden later uit het manuscript verwijderd zou worden:

Nog niet zo lang, een jaar of vier, vijf geleden, wandelde ik opnieuw op het kerkhof P.L.Ch. van de grote Franse stad P., en begaf ik mij opnieuw naar het graf van Frédérique. En ziet: het graf was niet meer te vinden. Ik wist heel zeker, dat het naast dat van de wereldberoemde Franse schrijfster Colette lag, en dat er een reusachtige grijsmarmere zerk op lag met zijn naam, die een schep geld gekost moest hebben. Had ik mij vergist in de plek? Naast Colette was het toch? Goed, misschien had ik dat naast te letterlijk onthouden. Maar ik kon mij toch niet meer dan een paar meter vergissen? Ik was toch niet gek? Een viswinkel is toch een viswinkel, en een graf is toch een graf. Maar nergens in een kring van vele, vele tientallen meters rondom het graf van Colette was meer een zerk van Frédérique te bespeuren.

Het gegeven van een verdwenen graf komt in het manuscript verder niet voor, maar het werd vrijwel letterlijk verwerkt in hoofdstuk 7 van Het Boek van Violet en Dood (1996), waar de naam Frédérique D. werd vervangen door die van Alain V. Zie ook [30].

[7]. [AANTEKENINGENBLAD] - 13 Juni 1983

Blad, met de letterlijk datering *Le 13 Juin 1983*, met daarop de korte tekst:

De Stille Vriend moet geschreven worden in de derde persoon. Hoe heet de hoofdpersoon? Arnold Noodlot? Angus Kiesman? Het moet geen eigenaam zijn uit een boek van Hermans of van Bordewijk. Een gewone naam dus, zoals Stafman of Moccapunt.

De naam van de hoofdpersoon van De Stille Vriend werd uiteindelijk Speerman (zie ook [9]).

Stafman komt voor in Wolf, de in 1983 verschenen roman waar Reve in dezelfde periode aan werkte. Van de heer Moccapunt is nooit meer iets vernomen.

[8]. DE STILLE VRIEND / HET BOEK VAN HET VIOLET EN VAN DE DOOD, of: NOEM MIJ MAAR SJORS [kladschrift] - Le Verbe, 30 Juni t/m 4 Juli 1983

4 bladen kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een tekst die elementen bevat die later gebruikt werden in de definitieve inleiding van De Stille Vriend, aangevuld met nieuwe passages.

Een verhaal heeft een begin maar dat gaat niet vanzelf. Het is gemakkelijk genoeg, een verhaal te beginnen met de vermelding, dat die en die 'aan het raam zat' en 'beheerst werd door sombere gedachten'. Ontelbare mensen zitten aan het raam, met sombere gedachten of niet, maar wie wil dat lezen?

Wat wij willen is immers aksie, avontuur, wonderlijke dingen die iemand overkomen, en, natuurlijk: liefde. Men kan rustig zeggen, dat om de liefde zo goed als alles draait, en dat de schrijver nooit te veel liefde in zijn boeken kan doen, zelfs als het daarbij een beetje ruw toegaat.

De held van dit verhaal is een schrijver, net als de schrijver zelf. Het nadeel van die omstandigheid zoude kunnen zijn, dat de auteur te weinig afstand van zijn onderwerp neemt,

hoewel hij, anderszins, zich naar hartelust in de figuur van de held kan inleven. Omdat voor de held een werkelijk levend persoon model heeft gestaan, en deze persoon niet nodeloos in opspraak dient gebracht te worden, heeft de auteur hem een andere dan zijn werkelijke naam gegeven. Hij heet in dit verhaal George Speerman. Zijn vrienden die hem goed kennen, noemen hem Sjors: zoals men het uitspreekt.

Hoewel dus de werkelijke naam verzwegen wordt, is de waarheid, dat de held, die in het vervolg George Speerman genoemd zal worden, op een dag in November van het jaar van onze Verlosser 1981 aan het raam zat, en beheerst wordt door sombere gedachten. Hij had er geen vermoeden van, dat hem nog diezelfde dag iets merkwaardigs zoude overkomen.

Zeer opvallend is het feit dat het eerste blad óók de titel **HET BOEK VAN HET VIOLET EN VAN DE DOOD** draagt (zie in dit verband ook [6] en [30]).

NB: Vermeldenswaardig is ook de aantekening op het eerste blad, linksboven:

Morgen worden tabak en sigaretten duurder. Een goede datum om op te houden met roken.

Vervolgens, ergens midden in de tekst: **Mijn ogen zijn allebei even goed. Het linkeroog echter is actief, het rechter passief.**

[9]. NOEM SJORS (SLOT) [kladschrift] - Le Verbe, 3 Juli 1983

Blad kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een tekst waarin Reve op volstrekt onnavolgbare wijze aan de haal gaat met de gedachten van de zojuist door hem geschapen held.

Speerman bleef nog even stilstaan bij de gedachte, dat iemand zijn handelen en zijn tranen zoude kunnen beschrijven. Over zijn werk was wel in de kranten geschreven, maar over hemzelf en over zijn leven nog nooit. Zoude dat ooit gebeuren? 'Het is noch waarschijnlijk, noch wenselijk', hield Speerman zichzelf voor. In zijn leven was immers nog nooit iets van belang gebeurd? Maar gold dat eigenlijk niet voor bijna alle schrijvers in het land? Hun werk ging nergens over, en in hun leven was nog nooit iets voorgevallen.

Er waren natuurlijk uitzonderingen. Die schrijver REVENAAR of REVERTS - Speerman kon even niet op de precieze naam komen - ook dat was iemand met een leven waarin nog nooit iets gebeurd was, en zijn boeken gingen ook nergens over, tenminste dat beweerden de kranten. Maar één boek van hem, De Moeder En Haar Zoon heette het, herinnerde Speerman zich, dat had hem aangegrepen. Wat een boek! Best mogelijk dat het 'nergens over ging', maar hij had dat boek ademloos uitgelezen en herlezen. REVEN, ja, zo heette hij, die man.

'Het laat je niet meer los', had de boekhandelaar hem verzekerd. Misschien ging dat boek dus toch niet helemaal over niets.

Het kon ijdelheid zijn, maar Speerman bleef met de gedachte spelen, dat iemand over hem een boek zoude schrijven: een boek met hem, Speerman, daarin als hoofdpersoon. Niet met zijn werkelijke naam, want een wetenschappelijke biografie zoude het niet zijn, want die werden alleen maar geschreven over belangrijke schrijvers. Neen, het zoude een roman kunnen zijn, waarin de schrijver hem, Speerman, als romanfiguur zoude gebruiken, maar onder een geheel andere naam. Welke naam dan wel?

Het was allemaal gratis, en onzin, zulke gedachten, maar toch lieten ze Speerman niet los, en deze begon naar een naam te zoeken, die een auteur hem in en werk van letterkunde, een 'psychologische roman' dus, zoude kunnen geven. Als hij handig was, die schrijver, dan koos hij een eenvoudige doch niet te algemene achternaam, die internationaal, in vertaling dus, niet al te zot en specifiek Nederlands zoude aandoen. Dus niet Van Der Lijens, of Hoedekooper. Frank Hornman? Loden Vogel? Maar die bestond al, meende Speerman.

Nu begon hij, als een spel dat hij zich niet kon laten ontgaan, een aantal namen de revue te laten passeren: Oortman? Ortman? Witman? Onbus? Kruger? Dodewaard? Mortman? Of moet de naam, om herkenning door het nageslacht zeker te stellen, een anagram van zijn werkelijke naam zijn, dan wel een synoniem van de betekenis? Of toch een willekeurig romanties bedenkfel? Een achternaam van twee of meer woorden, als van iemand van adel? Kampman Dortenius? Die schrijver, REVEN, van De Moeder En Haar Zoon, die was toch ook een edelman, van verarmde adel? Neen, we gaan verder: Swartprins? Swaartprins? Vaarprins? Okkeloen Neen, dat nooit. SPEERMAN, dacht hij opeens, dat is zo gek nog niet. Nu nog een beetje een gewone voornaam. "Wat dacht U van George? George Speerman?", mompelde hij hardop. Neen dat was niet slecht. Mensen die hem goed kenden, mochten SJORS tegen hem zeggen: NOEM MIJ MAAR SJORS.

Op de achterzijde van het blad bevindt zich de aanzet van een brief van Reve aan Wim [Bergmans], aan wie De Stille Vriend in druk mede werd opgedragen.

[10]. SLOT DE STILLE VRIEND [kladschrift Hoofdstuk 10, 11 en 12, eerste versie] - Le Verbe, 21 Juli t/m 3 Augustus 1983

7 bladen kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een vroege, compacte weergave van de inhoud van de laatste drie hoofdstukken.

Deze bij lange na nog niet complete versie bevat al wel het korte gedicht over Hansje van Dommelen, de hilarische dialoog uit hoofdstuk 12 werd in de marge bijgeschreven.

[11]. NA VERTREK BAARD [kladschrift Hoofdstuk 3 en 4, eerste versie] - Le Verbe, 11 Augustus 1983

4 bladen kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een tekst die zou dienen als basis voor het derde hoofdstuk, overgaand in een tekst die gedeeltelijk is terug te vinden in het eerste deel van het vierde.

Meerdere regels zijn hier al letterlijk terug te vinden, zoals de onsterfelijke slotzin van hoofdstuk 3: **'Laat ik eerst maar eens goed gaan kakken,' besloot Speerman. 'Dat heb ik wel verdiend'.**

NB: Een aantekening op dit blad leert ons dat dit het moment was waarop de auteur besloot [3] en [4] van elkaar te scheiden.

[12]. SLOT DE STILLE VRIEND [voorlopig netschrift Hoofdstuk 10, 11 en 12, eerste versie] - La Grâce, 5 September 1983

13 (+1) bladen met daarop een hier en daar bewerkt en/of aangevuld voorlopig netschrift van [11], in deze vorm al zeer herkenbaar, maar nog zonder hoofdstuknummers.

In de marge zijn enkele aantekeningen en geheugensteuntjes geplaatst, die in de latere definitieve versie werden verwerkt, als ook een verwijzing naar een kladschrift getiteld **SLOT STILLE VRIEND II**.

Dit blad, op 31 Oktober te Sea View vervaardigd, is bijgevoegd.

[13]. DE STILLE VRIEND [kladschrift Hoofdstuk 3] - La Grâce, 22/24 September 1983

2 bladen kladschrift met enkele doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van het derde hoofdstuk van de roman, maar nog zonder vermelding van hoofdstuknummer.

NB: Op de achterzijde van een der bladen staat een volledige kladversie van een brief aan een zekere K. Doornbusch, hoofdinspecteur van de Groningse recherche, 22 September 1983, waarin de vraag wordt gesteld of deze wellicht familie zou kunnen zijn van de moeder van de auteur, die dezelfde achternaam droeg.

[14]. DE STILLE VRIEND [kladschrift Hoofdstuk 4] - La Grâce, 27 September t/m 1 October 1983

5 (+ 1) bladen kladschrift met enkele doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van het vierde hoofdstuk, maar nog zonder vermelding van hoofdstuknummer.

Het geheel wordt voorafgegaan door een blad, 26 September 1983, met daarop een nogal sterk afwijkende eerste versie van de eerste twee alinea's, voorzien van de aantekening **GEDICTEERD DOOR MATROOS VOS**.

[15-A]. DE STILLE VRIEND V, EERSTE KLAD [kladschrift Hoofdstuk 5, eerste versie] - La Grâce/Schiedam, 5 t/m 22 October 1983

3 (+1) bladen kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een vroege versie van het vijfde hoofdstuk, voorzien - en dat is voor het eerst - van hoofdstuknummer (in Romeinse cijfers).

Een vierde, in dezelfde periode vervaardigd blad bevat enkele aantekeningen met betrekking tot het verloop van het hoofdstuk, een en ander met de aanhef **OVERDENKINGEN INZAKE DE STILLE VRIEND**, gedateerd 14.10.1983

[15-B]. DE STILLE VRIEND V, TWEDE KLAD [kladschrift Hoofdstuk 5, tweede versie] - Schiedam/Sea View, 23 October t/m 2 November 1983

3 bladen kladschrift met enkele doorhalingen en correcties, met daarop een tweede, aangepaste vroege versie van het vijfde hoofdstuk.

[15-C]. DE STILLE VRIEND V, DERDE KLAD [kladschrift Hoofdstuk 5, derde versie] - Sea View/Schiedam, 2 t/m 18 November 1983

5 bladen kladschrift met enkele doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van het vijfde hoofdstuk.

[16]. DE STILLE VRIEND VI [kladschrift Hoofdstuk 6, afgekeurde eerste versie] - La Grâce, 1 t/m 12 December 1983

4 bladen kladschrift met vele doorhalingen en correcties, met daarop een volledig afgeronde, maar zo goed als onherkenbare versie van het zesde hoofdstuk, gevolgd door enkele aantekeningen en overdenkingen.

[17]. DE STILLE VRIEND VI [netschrift Hoofdstuk 6, afgekeurde eerste versie] - La Grâce, 14 December 1983

5 bladen voltooid netschrift van de eerste versie van het zesde hoofdstuk, in deze vorm NIET gepubliceerd.

Delen van de tekst werden verwerkt in een volledig herschreven versie van het hoofdstuk (zie [21]), of in aangepaste vorm in het zevende hoofdstuk opgenomen.

Dit is een van de gesneuvelde passages:

Bij dit soort overwegingen van Speerman voegden zich dikwijls zorgen over zijn verhouding tot God. Een radeloze angst kon hem soms overvallen, dat God hem zoude verwerpen. 'Ik heb soms wel erg vrijmoedig over Hem geschreven', hield hij zich dan voor. Maar van lieverlede maakte zulk een angsttoestand plaats voor redelijk nadenken, en zag hij in dat het probleem misschien een schijnprobleem was, en een produkt van zijn hoogmoed: waarschijnlijk was hij veel te onbelangrijk, dan dat God er speciaal werk van zoude maken, hem van Zijn heil uit te sluiten. Maar die armoede, bij al dat talent en die begaafdheid, dat permanent gebrek aan kasgeld, dat klopte toch niet? Of was dat misschien toch een voorschot op een eeuwige straf?

Ook de volgende tekst willen wij niet verloren laten gaan:

Alleen in pijn, wist Speerman al heel lang, woonde de waarheid. 'Per dolorem ad veritatem', fluisterde hij. Ja, hij had onderwijs genoten, niet veel maar toch iets: wat je er mede deed, daar ging het om.

Ja, pijn, en pijn alleen was de waarheid, die niet woonde in duur eten en drinken, mooie kleding, of feestvieren: daarin woonde zij geenszins, de waarheid, maar in de achterzijde, de keerzijde, de duistere zijde der dingen...

Onderaan het laatste blad staat de volgende zeer preciese datering:

Netschrift voltooid op La Grâce, 14.12.1983 te 18.00 uur.

[18]. OVER HOOFDSTUK VI (6) VAN DE STILLE VRIEND [aantekeningenblad Hoofdstuk 6] - La Grâce, 17 t/m 19 December 1983

Blad met daarop een prachtige tekst, waarin Reve zijn bevindingen weergeeft inzake het zojuist in netschrift voltooid zesde hoofdstuk en voor zichzelf tot een conclusie komt:

In de eerste versie netschrift is het Zesde Hoofdstuk te letterlijk geworden. De handeling is te plasties beschreven, en de gedachten daarbij van de held vormen met die handeling geen éénheid. De bruutheid komt niet over - ondanks mijn oprechte wil - als een geperverteerde poging tot liefde. Ik moet te weten zien te komen waarom. Misschien zijn mijn gedachten over God niet oprecht, en van zondige aard. Of mijn inzet is meer één van choqueren dan getuigen. (Moge de Moeder Gods mij bijstaan.) Misschien moet ik de gehele lichamelijke scène overslaan, en er later (of in het geheel niet meer) aan refereren [...].

Overigens moet ik niets drinken: dat is belemmerend voor mijn werk.

Het probleem is, nogmaals samengevat: bespiegeling, handeling en dialoog tot een eenheid maken, die op de lezer overtuigend overkomt.

[19]. DE STILLE VRIEND VI [= VII] [kladschrift Hoofdstuk 7, herziene versie] - La Grâce, 21/22 December 1983

Blad kladschrift met enkele doorhalingen en correcties, met daarop een aanzet tot een nieuwe versie van het zesde hoofdstuk.

Deze regels keerden echter in herziene vorm terug aan het begin van het zevende hoofdstuk.

[20]. DE STILLE VRIEND V [= VI] [kladschrift Hoofdstuk 6, herziene versie] - La Grâce, 22 t/m 25 December 1983

4 bladen kladschrift met doorhalingen en correcties, met daarop een mogelijke voortzetting van het al afgesloten vijfde hoofdstuk, inclusief een afgebroken eerste aanzet.

Uiteindelijk zouden deze regels in hoofdstuk 6 terecht komen, derhalve de toevoeging: ***N.B. Dit toch maar Hoofdstuk VI noemen.***

[21]. DE STILLE VRIEND VI, LAATSTE KLADVERSIE - [voltooid kladschrift Hoofdstuk 6, herziene versie] - La Grâce, 2 Januari 1984

3 bladen kladschrift met doorhalingen en correcties, met daarop - dan tóch - min of meer de tekst van het uiteindelijk gepubliceerde zesde hoofdstuk.

[22]. DE STILLE VRIEND VII [kladschrift Hoofdstuk 7] - La Grâce, 5 t/m 15 Januari 1984

7 bladen kladschrift met doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van hoofdstuk 7.

[23]. DE STILLE VRIEND VIII [kladschrift Hoofdstuk 8] - La Grâce, 17 t/m 22 Januari 1984

8 bladen kladschrift met doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van hoofdstuk 8.

Een van de passages werd voorzien van de aantekening:

Dit moet veel uitgebreider, genuanceerder. Van de meest woeste machtsdrift (prins, slaaf) en sadisme tot bijna lachwekkende tederheid.

Deze passage werd vervolgens herschreven door middel van het ingevoegde blad ***Inzet (Pagina 2A)***.

[24]. DE STILLE VRIEND IX [kladschrift Hoofdstuk 9] - La Grâce, 26/27 Januari 1984

2 bladen met doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van hoofdstuk 9, hier met de toevoeging: ***Misschien geheten EPILOOG.***

[25]. DE STILLE VRIEND X [kladschrift Hoofdstuk 10] - La Grâce, 28/29 Januari 1984

3 (+1) bladen kladschrift met doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van hoofdstuk 10, voorafgegaan door een blad met een iets afwijkende versie van de eerste alinea's.

[26]. DE STILLE VRIEND XI [kladschrift Hoofdstuk 11] - La Grâce, 29/30 Januari 1984

4 bladen kladschrift met doorhalingen en correcties met daarop min of meer tekst van hoofdstuk 11.

[27]. AANTEKENINGEN VOOR LAATSTE HOOFDSTUK DE STILLE VRIEND [kladschrift] [niet gedateerd, omstreeks 30 Januari 1984]

Prachtig blad met enkele aantekeningen en een korte dialoog, alle min of meer doorgevoerd in het twaalfde en laatste hoofdstuk.

Op de onderste helft van het blad schreef Reve, in zeer duidelijk handschrift, zijn in 1965 tot stand gekomen vers ***HERKENNING***, een van zijn fraaiste gedichten (met de slotregel ***O Dood, die waarheid zijn: Nader tot U***) en plaatste daaronder zijn signatuur in SPIEGELSCHRIFT.

[28]. DE STILLE VRIEND XII [kladschrift Hoofdstuk 12] - La Grâce, 30/31 Januari 1984

4 bladen (+2) kladschrift met doorhalingen en correcties, met daarop min of meer de tekst van het twaalfde en laatste hoofdstuk, mede te danken aan een blad betiteld ***Inlas (demi-finale) van het laatste hoofdstuk van De Stille Vriend***, plus een proeve daarvan, beide gedateerd 1 Februari 1984.

[29]. DE STILLE VRIEND I/XII [definitief netschrift Hoofdstuk 1 t/m 12] - La Grâce, 24 Augustus 1983/2 Februari 1984

82 bladen netschrift met daarop de complete definitieve tekst van de roman, onderverdeeld in 12 hoofdstukken die alle na voltooiing separaat werden gedateerd, het laatste blad als volgt:

Netschrift voltooid 11.30 uur 2.2.1984. L.G.

Deze datering wordt gevolgd door de met pen omcirkelde afkorting ***S.D.G.***

Reve hierover in een van zijn vele interviews:

"Als het werk af is zet ik eronder S.D.G., Soli Deo Gloria. En de datum en het uur. Ik ben vierentwintig, zesendertig uur heel gelukkig. Dan is het weer voorbij."

NB: Een meer gedetailleerde beschrijving van dit netschrift kan op verzoek worden verstrekt.

[30]. AANTEKENINGEN AANGAANDE: VERDWENEN GRAF, of: VOOR GELD IN PARIJS, of: BEKENTENIS [kladschrift] - La Grâce, 21/23 April - 2 Mei 1984

Aantekeningenblad met vele doorhalingen en correcties, vervaardigd tussen 21 April en 2 Mei 1984, dus enkele maanden na voltooiing van De Stille Vriend, met overdenkingen m.b.t. mogelijk nieuw werk.

Ik-vorm of hij-vorm? Misschien is voor de afwisseling de ik-vorm wel geschikt. Bij een keuze voor de hij-vorm komt de associatie met George Speerman op, en worden doublures gesuggereerd, bij vergelijking van dit verhaal met De Stille Vriend [...].

De titel moet tevoren vaststaan. Een titel met het woord 'graf', of een associatie daarmee, schrikt het publiek waarschijnlijk af. Ik moet mij ervan bewust zijn, dat mijn werk meer en meer in mijn verleden speelt, en daardoor steeds minder toegankelijk voor 'de jongeren' wordt [...].

Ja, toch maar de ik-vorm. Morgen bijvoorbeeld beginnen. Maar nu, eindelijk een titel: vooruit! De Dure Steen; Op Zoek Naar Hem (Goed te vertalen: In Search For Him, etc.); Voor Geld In Parijs is toch geen gekke titel, zij het wat vulgair. Helaas Geen Geld, wat denken we daarvan? Ik geloof dat die titel, hoewel erg frivool, het tragiese karakter van het verhaal misschien wel het beste symboliseert. De titel wordt dus voorlopig Helaas Geen Geld.

We moeten ons baseren op de 'probeersel' versie van De Stille Vriend, die begint met de herinnering aan het 'zwarte' reizen naar de grote stad Parijs. Het verhaal moet gedragen worden door het slot, waarin de held het graf - vlakbij dat van Colette - niet meer terugvindt: het moet na het verstrijken van de termijn, 'geruimd' zijn geworden. Het verhaal moet echter zeer rustig en feitelijk, en absoluut niet 'grappig' of 'origineel' beginnen.

Wel, eventueel, met een sombere verzekering dat het opbiechten van het verhaal mij zoveel moeite kost: dat brengt bij de lezer een stemming teweeg van welwillende, en toch niet overspannen verwachting. Niet teveel me afvragen of het opschrijven 'wel zin heeft' want niets 'heeft zin', om eerlijk te zijn.

Dit nieuwe werk kwam er in deze vorm niet, de "herinnering aan het 'zwarte' reizen naar de grote stad Parijs" (zie [5]) werd verder niet gebruikt, wel werd het gegeven van het verdwenen graf verwerkt in Het Boek van Violet en Dood (1996), dit keer met gebruikmaking van de naam Alain V. (Zie hiervoor [6]).

